

СТУДІЇ

УДК 378:305 (075.8)

Володимир Кравець

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕКСУАЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ ТА В УКРАЇНІ

У *статті* актуалізуються проблеми сексуальної соціалізації школярів в Україні, аналізуються основні тенденції розвитку сексуальної педагогіки. Порівнюючи досвід низки європейських країн та України в питаннях організації сексуальної просвіти та статевого виховання, співставляючи ліберальні та консервативні програми сексуальної соціалізації, виділяючи в них позитивні та неприйнятні сторони, акцентується увага на створенні вітчизняної суспільної системи сексуальної соціалізації учнівської молоді.

Ключові слова: сексуальність, сексуальна революція, гомосексуальність, сексуальне здоров'я, сексуальна соціалізація.

Євросоюз вступає в епоху єдиних соціальних стандартів, і сексуальна соціалізація на початку ХХІ століття має місце в усіх країнах. Тим більше вона має мати місце в усіх країнах, що підписали "Європейську соціальну хартію". Все це різко контрастує з фактичним тупцюванням на місці освітніх проєктів вітчизняних чиновників і депутатів. В Україні сексуальна соціалізація досьгодні має декларативний характер, коли з офіційних трибун лунають слова про необхідність такого виховання, реально ж проблема віддана на відкуп аматорам і ентузіастам (без економічних і фінансових субсидій, без організаційної і матеріальної допомоги тощо). Політичні реформи, економічні катаклізми, руйнування старих соціальних структур і народження нових трансформують людську психіку, викликаючи різноманітні ідейно-психологічні мутації. Це не може не позначитися на сімейному та сексуальному житті суспільства, в якому при всій різноманітності стилів і сценаріїв стосунків між статями на різних вікових, майнових та освітніх "поверхах" є деякі загальні тенденції, особливо відчутні у молодіжному середовищі з його власною субкультурою.

Порівняльно-історичний аналіз сексуальної поведінки, установок і цінностей різних країн за останні півстоліття показує різке зменшення поведінкових і мотиваційних відмінностей між чоловіками і жінками у віці сексуального дебюту, кількості сексуальних партнерів, прояві сексуальної ініціативи, ставленні до еротики тощо. Однак тенденція до вирівнювання гендерних відмінностей у сфері сексуальних цінностей і поведінки в Україні виражена значно слабше, ніж на Заході.

У зв'язку з вищевикладеним актуальним стає вивчення зарубіжного досвіду сексуальної соціалізації школярів, оскільки процеси, з якими ми зустрілися останнім часом, мають глобальний характер, але в західних країнах вони проявилися значно раніше і тому краще вивчені, що дає змогу говорити не лише про причини відповідних явищ, але й про можливі довготривалі наслідки. Варто відзначити, що тим, хто ненавидить все американське, зовсім немає сенсу

рівнятися власне на все заокеанське. Чимало висновків українських педагогів базується на результатах європейських досліджень, так як традиційна вітчизняна культура і ментальність за низкою параметрів історично ближчі до європейських, ніж до американських взірців.

Оцінюючи історію сексуальної соціалізації в Західній Європі, можна виділити в ній декілька великих періодів. Для першого періоду (кінець XIX століття до середини 1920-х років) характерні суперечки про цілі і зміст сексуальної просвіти, перші досліди її запровадження. Підсумком численних дискусій стала заборона в низці європейських країн (Франція, Італія, Іспанія, Німеччина) на початку 1920 років уроків сексуальної просвіти в стінах освітніх установ.

Другий період (кінець 1920-х років – 1940-ві роки) в історії західноєвропейської сексуальної просвіти стартує з виходом у світ відомого посібника для подружжя нідерландського лікаря-акушера Т. Х. ван де Вельде, який на думку М. Фуко, став першим європейським посібником, котрий можна поставити в один ряд з еротологією Сходу. В цей час сексуальна соціалізація стає справою громадських організацій, які використовували потребу молоді в інформації з питань збереження репродуктивного та сексуального здоров'я для своїх політичних цілей. М. Хіршфельд створив “Всесвітню лігу сексуальних реформ”, що об'єднувала в своїх рядах дослідників статевих проблем і прихильників сексуальних реформ у всьому світі. Робота Ліги, окрім планомірної сексуальної просвіти, була спрямована на попередження проституції та венеричних захворювань, захист політичних, економічних та сексуальних прав жінок.

Однак в цілому офіційна західноєвропейська сексуальна педагогіка в той період була консервативною. Визнаючи проблему дитячої і підліткової сексуальності і звертаючи увагу на необхідність її вирішення, вона не мала для цього якихось ефективних засобів. В цьому відношенні показовою є позиція М. Дебеса, висловлена ним в посібнику з психології підліткового віку, перше видання якого вийшло в 1949 році. За мету статевого виховання автор висував досягнення згоди між “нетерпінням тіла” і моральною, соціальною та економічною необхідністю статевого утримання. В якості дійового засобу статевого виховання він вказував на необхідність наповнення вільного часу школярів соціально-корисною діяльністю, яка, на його думку, дасть змогу відхилити сексуальні імпульси, що народжуються, і спрямувати їх у сферу духу, спорту, мистецтва і соціального служіння. Однак М. Дебес визнавав, що досягти успіху на ниві статевого виховання можна, тільки якщо не затягувати надто сексуальну регуляцію, тобто одружуватися у молодому віці [1].

Під час третього періоду (1950-ті – 1970-ті роки), який пов'язаний з наслідками першої сексуальної революції, проблеми сексуальної педагогіки отримала актуалізацію в багатьох країнах Західної Європи. Тоді в одних країнах (Німеччина, Бельгія, Франція) знімається заборона на сексуальну просвіту в стінах загальноосвітньої школи, а в інших (Швеція, Нідерланди, Данія) вона вводиться як обов'язковий предмет.

Четвертий період починається другою сексуальною революцією 60–70-х років XX століття і триває досьогодні. Європейська молодь була переконана в тому, що її свобода сильно обмежена суспільними нормами. І вона кинула виклик системі, проголосивши “еру вільного кохання”, поклавши початок новій сексуальній революції. Сутність концепції сексуальної революції, за Вільгельмом Райхом, коротко можна виразити так: звільнити сексуальні стосунки в суспільстві від соціального придушення, зумовленого проникненням у цю сферу економічних інтересів. Сексуальна революція – процес і результат докорінних змін у сексуальному житті суспільства, що характеризуються суттєвими перетвореннями сексуальних цінностей, орієнтацій, норм, санкцій і сексуальних

стосунків, котрі нівелюють суспільні моральні норми про заборону сексу поза шлюбом, цнотливість та інші [2].

Сексуальній революції сприяли також наступні фактори: доступність протизаплідних засобів, протест молоді, загальні процеси індивідуалізації суспільного життя, боротьба жінок за свої права і більша відкритість в суспільстві як при обговоренні сексу, так і в його проявах. Сьогодні до певної міри відбулось її уповільнення, викликане небезпекою зараження інфекціями, що передаються статевим шляхом, особливо СНІД, разом зі зростаючою тенденцією до консерватизму. Розширились межі мовної пристойності, а це дало змогу людям обговорювати сексуальні теми, розв'язуючи сексуальні проблеми. Великі зміни торкнулись одягу (особливо жіночого), він став більш відкритою формою сексуального виразу. З'явився стиль “унісекс” спільного одягу для чоловіків і жінок. Це певною мірою позначилось і на зачісках.

Серед позитивних тенденцій сексуальної революції можна відзначити наступні: прорив інформаційної блокади; інтенсифікація наукових досліджень у сфері статі і сексуальності; широта суспільних дискурсів; доступність протизаплідних та інтимних засобів і уміння населення ними користуватись; масова сексуальна просвіта; розкріпачення особистості. Під впливом сексуальної революції сексуальна педагогіка заявила про себе на повний голос у більшості європейських країн. Переконавшись у безплідності заборон і неефективності сімейної сексуальної соціалізації, більшість західних країн наприкінці ХХ ст. пішли шляхом створення суспільних систем сексуальної соціалізації дітей і підлітків. Сьогодні тут акцент робиться не на заборонах, а на переконуванні, просвіті і вихованні. Виявилось, що сексуальна просвіта і статеве виховання не прискорюють сексуального дебюту учнів: безпосередня соціалізація або віддаляє початок статевого життя, або робить його впорядкованішим. Сексуально активні школярі, які пройшли відповідний курс, менше ризикують, ніж їх менш освічені однолітки.

Однією з найблагополучніших західних країн в питаннях сексуального здоров'я молоді (небажані вагітності і пологи, аборти, використання контрацепції, захворювання, що передаються статевим шляхом та інші показники) є Нідерланди. Вчені пов'язують це, передовсім, з ефективною системою сексуальної просвіти. Підлітка вважають не пасивним об'єктом, а суб'єктом виховання. Типова риса нідерландської моделі полягає в тому, що молоді не кажуть, як і що треба робити, а швидше, заохочують індивіда наперед обдумувати, чого він/вона хоче, і розвивати необхідні навички спілкування та збереження особистих меж. В центрі уваги стоять міжособистісні стосунки. На уроках сексуальної освіти в Нідерландах детально, доступною мовою висвітлюються всі питання, пов'язані з біологією статевого дозрівання, причому дівчаткам повідомляють також інформацію про хлопчиків і навпаки. Окрім біології, підлітків вчать тому, як обговорювати один з одним інтимні питання, що їх хвилюють, і приймати зважені та узгоджені рішення. Одна з наскрізних тем нідерландської моделі – безпечний секс, що передбачає знання контрацепції і способів запобігання захворювань, які передаються статевим шляхом. Головні установки в цій сфері: “Планування народжуваності – кращий захист від вагітності”, “Таблетка не захистить тебе від ЗПСШ” і “Презерватив – кращий захист від ЗПСШ”. Провідний мотив цієї установки – відповідальність, причому ця вимога адресована як дівчатам, так і юнакам.

Цікавим, на нашу думку, є досвід Франції. Не дивлячись на традиційно високу еротичність французької культури, зі шкільною сексуальною просвітою Франція сильно спізнилася, від розмов до справи перейшли лише під впливом епідемії ВІЛ. Сучасна модель шкільного супроводу сексуальної соціалізації дітей і підлітків була запроваджена у Франції в 1996–1998 роках. Сьогодні в країні

існують якісні програми і навчальні посібники, котрі розглядають сексуальність як аспект соціального, культурного та емоційного життя особистості, що розвивається. Цей підхід несумісний з медикалізацією сексуальності.

В програмах з'явилося нове поняття – “виховання сексуальності”, що означає забезпечення учням можливості взяти і зрозуміти як різні сторони сексуальності взагалі, так і їх власну сексуальність. Важливою особливістю шкільного сексологічного курсу є його однозначна орієнтація на сімейний спосіб життя. Програми передбачають і зустрічі з батьками, і спільні уроки батьків та дітей. Цим шкільна сексологія досягає ще однієї важливої цілі – сприяє зростанню взаєморозуміння між поколіннями.

Сексуальне інформування і виховання сексуальності розповсюджується як в молодшій, так і в старшій школі (ліцей, колеж) у вигляді як мінімум трьох щорічних курсів. В початковій школі вони здійснюються вчителем в рамках загальних шкільних предметів, а в колежах і ліцеях – запрошеними фахівцями. В матеріалах для підлітків завжди присутнє почуття гумору. “Путівник чоловічим тілом” повністю складається зі смішних картинок типу коміксів, з такими ж смішними підписами, але при цьому відповідає на актуальні питання, що хвилюють підлітка. На іншому кінці брошури про і для дівчат. Хлопчики і дівчатка можуть багато-що взяти один про одного без підглядання в роздягальнях.

Важливим засобом з виховання сексуальності став інтернет. У Франції він загальнодоступний. При підтримці держави існує декілька спеціальних каналів для підлітків і молоді, де можна безкоштовно і анонімно отримати відповіді на будь-які питання. Існує також декілька гарячих телефонних ліній. Для сексуальної просвіти широко використовуються телевізійні і радіопрограми, а також молодіжні гляцеві журнали. Французька держава фінансує і контролює створення якісних просвітницьких теле- і радіопрограм для молоді і оплачує їх показ. Замість того, щоб готувати вчителів зі статевого питання, а потім мучитися з розподілом їхнього педагогічного навантаження, держава вдалася до допомоги неурядових організацій, рекомендувавши колежам і ліцеям запрошувати для цих занять професійно підготовлених фахівців з французького руху планування сім'ї та Регіонального центру інформації і профілактики СНІДу.

Сексуальне виховання у Фінляндії вмонтоване в систему “освіти для здоров'я” і є обов'язковим. З 1987 року міністерство соціальних справ і охорони здоров'я Фінляндії щорічно видає журнал зі сексуальної освіти, який безкоштовно розсилається всім 16-річним, а з 2000 року – 15-літнім школярам. Для оцінки якості викладання цього предмету в країні проведені два національних опитування: в 1996 і 2000 роках були опитані учителі, а в 2000 і 2006 роках – школярі. Починається сексуальна освіта рано, з дитячого садку і перших шести класів школи (діти від 7 до 12 років). Кожна школа має свою власну програму. Курс дає знання не лише основ здоров'я, але й про фізичний, психічний та соціальний розвиток підлітків, допомагаючи школярам краще розуміти комунікацію, людські взаємини, проявляти відповідальність і турботу один про одного. В більшості фінських шкіл уроки проводяться для хлопчиків і дівчаток спільно, доповнюються переглядом відео і груповими дискусіями. Фінські учителі переконані, що їх вихованці можуть мати самостійні сексуальні судження і здатні приймати на їх основі відповідальні рішення. Найважливіша відмінність фінських учителів від їх американських і багатьох європейських колег – відсутність особливої турботи про сексуальне утримання. В майбутньому планується, що викладачі цього курсу будуть отримувати спеціальну університетську освіту.

У Німеччині сексуальною соціалізацією молоді керує федеральний центр медичної просвіти. Її основні принципи:

- сексуальна соціалізація може бути успішною, тільки якщо сексуальність розглядається і обговорюється відкрито, як позитивна, інтегративна частина здоров'я;

- сексуальна просвіта і статеве виховання потребує доказових методів і засобів;

- цілі сексуальної просвіти – інформація щодо біологічних та емоційних факторів сексуальності, про правильне використання контрацепції, планування сім'ї, профілактику ЗПСШ тощо.

Закони в Німеччині такі, що не можна відмовитися від навчання в школі і уроків сексуальної просвіти зокрема. За їх невідвідування дитиною батькам можуть написати штраф, а потім можуть і цілком реально посадити за решітку.

Останнім часом до сексуальної просвіти все частіше долучаються батьки. Принаймні підлітки можуть обговорювати з батьками питання, що їх хвилюють. До речі, дівчата значно частіше звертаються з питаннями до батьків, ніж хлопці. Батьки відчувають, що їм важче говорити зі синами, ніж з дочками. Найскладніші питання стосуються сексуальних практик і мастурбації. Особлива увага приділяється формуванню контрацептивної культури молоді. Німецькі фахівці вважають, що підліткова контрацепція повинна відповідати наступним вимогам: висока ефективність; безпечність для здоров'я; зручність у застосуванні; доступність для придбання.

Вивчивши досвід сексуальної соціалізації школярів у країні, психологи Німеччини дійшли наступних висновків:

- сексуальна просвіта в школах торкається лише проблем чоловічої сексуальності, жіночі проблеми замовчуються;

- навіюється думка, що жінки не наділені своєю, незалежною від чоловіків, сексуальністю;

- проглядається неувага до жіночих потреб і здібностей;

- опис будови жіночого тіла страждає в основному відстороненістю і неприязню, в той час як чоловіче тіло зображається детально і емоційно;

- анатомічні особливості жіночих статевих і репродуктивних органів недостатньо згадуються;

- створюється враження, що нове життя – заслуга лише чоловіка, в той час як про жіночий вклад часто навіть не згадується;

- не говориться про соціально-культурний аспект сексуальності, про зв'язок сексуальності з вихованням [3].

Ініціаторами руху за сексуальну просвіту в Швеції стали лікарі і політики. З 1930-х років функціонує Шведська асоціація сексуальної освіти (RFSU), яка виступає за впровадження курсу шкільної статевої просвіти в усіх школах, починаючи з першого класу (для 7-річних дітей). З початку 1970-х років всі шведські школярі отримують сексуальну освіту як обов'язковий предмет. Така унікальна ситуація склалась в Швеції з багатьох причин: наявність часу і ресурсів, довгі роки без воєн та інших катаклізмів, відсутність важкого гніту релігійної догми – все це дало змогу шведській владі розглядати сексуальну соціалізацію як необхідність і невід'ємну частину програми соціальної політики. Саме це робить шведську сексуальну статистику цілком благополучною: кількість підлітків, що стали матерями, незначна; у порівнянні з іншими європейськими країнами невелика і кількість абортів серед молоді; народжуваність в країні нижча, ніж потрібно для покриття смертності, але вища, ніж в Україні.

У Швеції для сексуальної просвіти дітей в школі не вимагається дозволу батьків. Основний принцип сексуальної просвіти – повна відкритість щодо фактів. Природа і форми сексуальної активності обговорюються відкрито, без святенницьких евфемізмів. Шведські педагоги переконані, що знання не

приносять шкоди, а навпаки, приносять користь. Сексуальність визнається такою, що має самостійну цінність, а не лише у зв'язку зі шлюбом і дітонародженням. Просвіта (не пропаганда) будується на основі принципів безпечного і відповідального сексу.

Не все в практиці сексуальної соціалізації зарубіжних країн треба вітати і тим більше переймати. Особливо насторожує прагнення окремих з них пропагувати гомосексуальну тематику. У Великій Британії новим навчальним планом передбачалося з 2014 року ввести гомосексуальні теми в усі предмети шкільної програми: “Програма буде включати посилення на гомосексуалізм і транссексуалів в межах уроків з математики, дизайну і технологій, мов, географії та природознавства”. Йдеться про зображення і про те, щоб продемонструвати дітям ідею, що в світі існують і інші типи людей. Софізм цього останнього зауваження не може не викликати шок у нормальної людини: демонструвати дітям подібні зображення та ідеї якраз і значить заохочувати гомосексуалізм, а привчати дітей до подібного нового погляду на світ – значить чи формувати його адептів, чи знищувати і душити з пелюшок будь-яку антигомосексуальну думку і позицію!

У німецькій соціальній педагогіці ввели поняття третьої нетрадиційної статі, яку називають “невизначеною”, маючи на увазі можливість вибирати стать за бажанням до настання 18 років. В сутності, пропонується спробувати і вирішити, ким дітям краще в майбутньому стати – чоловіком чи жінкою. В окремих дитсадках Швеції використовуються ляльки без ознак статі. В литовській системі електронних щоденників ТАМО замість вказування матері й батька ввели позначення “батьки I і II”. Варто згадати, що ще в 2010 році Рада Європи запропонувала виключити слова “матір” і “батько” з офіційних документів, розцінивши їх як прояв сексизму. Щоправда, це рішення Ради Європи, що стосувалося в тому числі бланків і формулярів, носило рекомендаційний характер. Проте батьки школярів невдоволені намаганням ввести такі нововведення. Один з членів батьківського комітету висловив припущення, що подібні новації покликані поступово змінювати погляд громадськості на традиційну сім'ю. “В нашому розумінні нормальний шлюб – це шлюб чоловіка і жінки, в якому ростуть діти. Союз представників однієї статі для представників сексуальних меншин видається нормою, і це не варто засуджувати, однак питання, чи можуть люди нетрадиційної орієнтації нав'язувати суспільству своє розуміння”, – заявив він.

Основні цілі, котрі ставили перед собою творці шкільних курсів сексуальної соціалізації в багатьох країнах ЄС – зниження ризику ранньої вагітності і зараження венеричними захворюваннями (через ознайомлення з контрацепцією), тобто розгляд людської сексуальності поза контекстом сім'ї та шлюбу (що, на нашу думку не зовсім правильно).

Узагальнюючи сучасні програми сексуальної соціалізації, котрі реалізуються в багатьох країнах на державному рівні, варто відзначити, що вони розробляються зазвичай в руслі двох напрямків – консервативного і ліберального. В ліберальних програмах сексуальність розуміється як важлива життєва цінність. Щоб вона сприймалась так усіма, виховання повинно перешкоджати “обростанню” сексуальності почуттям вини і допомагати звільнитись від тривоги, яка, завдяки старим традиціям, часто забарвлює пов'язані зі статтю переживання. Молодь має право самостійно і незалежно формувати і формулювати прийнятні і бажані морально-сексуальні норми, а ті, хто проводить статеве виховання, не повинні нав'язувати молоді свою модель. Єдина обов'язкова і культивована норма – почуття відповідальності за характер і наслідки сексуальних стосунків.

Ці програми включають обговорення медичних і гігієнічних аспектів статево-ролевої поведінки, питання утримання від ранніх статевих контактів, збереження репродуктивного здоров'я. Вивчаються жіночі і чоловічі органи репродуктивності, причини захворювань, що передаються статевим шляхом, умови запобігання вагітності і захворюванням, що передаються статевим шляхом, формуються навички використання контрацепції і ліберального ставлення до сексуальної поведінки інших людей. При цьому завдання формування моральних стосунків між підлітками різної статі стає другорядним.

Консервативні програми присвячені формуванню моральних стосунків між статями, утриманню від ранніх статевих контактів як єдино правильному шляху вирішення проблеми. Знайомство дітей з фізичними ознаками і проявами статі вважається небажаним; це стосується оголення – навіть маленькі діти не повинні оголювати геніталії на людях. Знання про репродуктивні процеси і функції подаються дуже поступово й обережно: їх рекомендується пояснювати на прикладі рослин, а не тварин, з метою уникнення передчасних уявлень про біологічну природу відтворення людини.

Програми консервативного напрямку розраховані на формування моральних стосунків між юнаками і дівчатами та розглядають утримання від дошлюбного статевого спілкування як єдиний варіант її вирішення. При формуванні моральних стосунків між молодими людьми різної статі використовується не лише зміст навчального матеріалу і виховної роботи, а й організація такої життєвої діяльності, на основі якої утворюється система стосунків між ними як джерело нагромадження морального досвіду.

Щоправда, в деяких країнах Євросоюзу (наприклад, у Польщі) використовують програми, які польські вчені назвали стратегією і тактикою “золотої середини”. В цих програмах синтезовано кращі характеристики двох вищезгаданих. Сексуальна соціалізація не повинна і не може починатися з надання абсолютної сексуальної свободи – вона повинна створити чіткі моделі бажаних установок і поведінки і потурбуватися про їх повну й глибоку інтерналізацію молодими людьми. Моральна цінність партнерського союзу не залежить від його ставлення до закону і релігії: ні юридичний, ні церковний шлюб не гарантують можливої і в незареєстрованому шлюбі моральної поведінки. Допустима сексуальна активність визначається віком, зрілістю і потребами. Ранні сексуальні стосунки неприйнятні, оскільки вони можуть порушувати інтереси і благополуччя партнерів і дитини, що народилась у незрілому зв'язку [4].

Жодна з цих моделей не гірша і не краща іншої. Прийняття цих існуючих у суспільстві моделей регулюється індивідуальним ставленням до сексуальності і сексуальної соціалізації; між установками тієї чи іншої моделі і реальним процесом сексуальної соціалізації завжди існує певна відстань.

У цілому, можна виділити декілька стратегій сексуальної освіти в сучасній Європі:

- міждисциплінарний підхід, коли сексуальна освіта розподілена по декільком шкільним предметам (біологія, географія, філософія, релігія) в різних класах. Це не дуже розповсюджений випадок для Європи, прикладом може служити Франція чи Португалія;

- біологічний підхід, коли сексуальна просвіта здійснюється здебільшого на уроках біології, хоч її елементи можуть вивчатися на інших предметах. Наприклад, у Бельгії біологічні аспекти включені в програму з біології, а морально-етичні – в уроки релігії і філософії. В Нідерландах етичні питання сексуальності входять в програму зі суспільствознавства;

- психосоціальний підхід, коли в назву предмета входить слово “взаємини” (Кіпр, Норвегія). Школярі вітають такий підхід, однак він мало розповсюджений;

- ідеологічний підхід характерний для низки країн Східної Європи (Словаччина, Польща, Угорщина), де сексуальність розглядається в контексті підготовки молодих людей до вступу в шлюб, створення сім’ї та народження дітей [5, с. 180].

Якщо підвести підсумки позитивних сторін європейської системи сексуальної соціалізації, то можна відзначити наступне: дорослі поважають молодь і вірять, що вона може діяти відповідально; в основі сексуальної політики лежать наукові дані, а не інтереси політичних і релігійних груп; у боротьбі з труднощами і хворобами використовуються реальні заходи, включаючи широкий доступ до освіти, контрацепції тощо; в більшості країн Європи “сексуальна просвіта” стала шкільним курсом у 70-ті роки минулого століття; ЗМІ виступають не як противник, а як союзник держави, відповідні компанії ведуться з гумором, а не шляхом залякування і обману; завдяки національній службі охорони здоров’я молодь має доступ до безкоштовної чи недорогої контрацепції; сексуальна освіта не обов’язково є окремим предметом, вона може бути включена у всі шкільні предмети і проводиться на всіх етапах навчання; педагоги дають точну і повну інформацію на наявні у школярів питання; сім’ї відкрито і чесно обговорюють з підлітками проблеми сексуальності і підтримають педагогів і медиків у формуванні сексуальної культури; сексуальна мораль підкріплюється індивідуальною етикою, що включає цінності відповідальності, поваги, толерантності і рівності; європейські країни намагаються враховувати культурне різноманіття стосовно імігрантів, цінності яких можуть відрізнятися від культури більшості тощо.

Хоч загальний напрямок і головні тенденції розвитку вітчизняної сексуальної культури в другій половині ХХ ст. – ті ж, що і на Заході, між ними є суттєві відмінності. Вони полягають передовсім в хронологічних рамках розвитку і мірі усвідомлення суспільством змін, що відбуваються. По-перше, ці зміни відбувалися зі суттєвим відставанням в часі (десь років 10–15). По-друге, спостерігається суттєва відмінність в рівні рефлексивності змін, що відбуваються, у вітчизняній та західноєвропейській сексуальній революції спостерігається різне співвідношення поведінкових та ідеологічних, дискурсивних компонентів. В демократичних країнах Європи зрушенням у сексуальній поведінці передували зрушення в соціальних установах, які виражалися і обговорювалися публічно, так що “публічна ідеологія сексуальності змінилась раніше, ніж сексуальна практика”. В Україні на побутовому рівні ситуація аналогічна. Однак цензурні заборони (особливо раніше) і відсутність професійного дискурсу (сьогодні) перешкоджають усвідомленню цих зрушень, які через це видаються несподіваними і катастрофічними, а часом і насправді стають такими. По-третє, в Україні значно сильніше, ніж на Заході, зберігається подвійний стандарт сексуальних установок. Окрім цього, розрив поколінь в питаннях сексуальної культури у нас не тільки більший, ніж на Заході, але і чим він був там під час сексуальної революції 1960–1970-х років.

Є ще одна проблема невідповідності, котра виникає через культурні відмінності у вітчизняних підлітків у стосунках зі західними партнерами. Ця проблема в різному розумінні добровільності сексуальних стосунків, відповідальності за сексуальні відносини і постійності цих стосунків. Основою сексуальних стосунків на Заході, зазвичай, є два чинники: добровільність стосунків і активність обох партнерів. Ніхто не повинен виконувати роль “жертви” і ніхто не повинен домінувати в стосунках. Обидва партнери грають

активну роль і в обох партнерів не повинно бути сумнівів у добровільності з боку партнера.

Ще один момент – суперечливе співвідношення принципів сексуального лібералізму та гендерної рівності. У скандинавських країнах пік сексуальної терпимості був досягнутий у 1970-х роках, тепер деякі її прояви, такі як проституція і порнографія, піддаються критиці з точки зору гендерної рівності. В Україні лібералізація розпочалась пізніше, набрала форми комерціалізації сексу і часто поєднується з махровим сексизмом і традиціоналізмом, як тільки мова заходить про право жінок на сексуальне самовизначення. Зміни в сексуальній поведінці молоді, що супроводжуються значними соціальними вадами, захопили українське суспільство і державу зненацька.

Сексуальна революція в Україні, на відміну від західних країн, відбувалася в умовах медичної та сексуальної неосвіченості не тільки підлітків, а й дорослих, нерозвиненості служб планування сім'ї, відсутності підліткової гінекологічної служби, стала швидше революцією інформаційною, ніж за сутністю. Вона створила райдужний міф про секс, змодельовала нереальний ідеал загальної сексуальної задоволеності, проповідуючи ідею якогось чарівного сексуального раю. І, як завжди в таких випадках, породила масу невиправданих очікувань. Можна впевнено стверджувати, що саме сексуальна неосвіченість – основна відмінність вітчизняних підлітків від західних однолітків. Молоді люди швидко перейняли зарубіжну тенденцію до ранніх статевих зв'язків, але зовсім не задумалися про наслідки. Неуки, які в одній фразі рідної мови роблять по п'ять помилок і не можуть назвати населення країни, в якій живуть, не знають українських письменників і початку другої світової війни, проте тягнуться до сексуальних дій.

В Україні ставлення до сексуальної соціалізації було і залишається суперечливим. Якщо статеве виховання як аспект морального виховання визнавалось і заохочувалось ученими, то питання сексуальної просвіти було наповнене суперечностями. Так, В. Сухомлинський писав: “Нам, старшому поколінню, треба вчитися говорити з дітьми і юнацтвом про велике і прекрасне – кохання, шлюб, дітонародження..., неучтво ж у цій сфері повертається сльозами і горем дітей” [6, с. 185]. І тут же радить відповідати на питання про таємницю народження за допомогою казки про лелеку, вважаючи таку відповідь моральною, такою, що виховує цнотливість і захищає від “грубості і примітивізму” правдивої відповіді.

Організованою сексуальною соціалізацією українських підлітків не займається практично ніхто, бо вона начебто неминуче потягне за собою психічні і сексуальні відхилення. Сексуальна безграмотність провокує безвідповідальну і небезпечну сексуальну поведінку. Як висловився хтось з відомих, сексуальна поведінка підлітків відповідає XXI століттю, а їх сексуальна свідомість і знання залишаються на рівні середини XX століття. При цьому часто має місце спекуляція без відповідних посилянь на думку психіатрів і психологів, яким, начебто, давно відомо, що “ознайомлення зі сексуальною сферою гальмує пізнавальну активність дитини” [7]. Дехто зводить сексуальну освіту до суми гігієнічних знань. Інші вважають, що сексуальну освіту учнівська молодь повинна отримати шляхом самоосвіти – пошуком інформації та експериментуванням. Заперечуючи проти бесід дорослих з дитиною, А. Макаренко перекладав відповідальність на самих дітей: “Зовсім не треба боятися того, що дитина взнає про таємницю дітонародження від своїх товаришів і подруг...” [8, с. 403].

Як наслідок вищезазначеного, основними тенденціями розвитку масової сексуальної культури в Україні сьогодні є: вульгаризація, зведення складних любовно-еротичних почуттів і переживань до примітивної і стандартної

сексуальної техніки; комерціалізація, надприбутки секс-індустрії, що не має нічого спільного ні з етикою, ні з естетикою, ні з педагогікою; вестернізація (орієнтація на західний порноринок); гедонізація, коли сексуальна насолода визнається позитивною соціальною і культурною цінністю і включається не лише у побутову, але й у високу культуру; тимчасовість сексуального партнерства, яка похідна від високої соціальної мобільності, що створює ситуацію ненадійності та соціальної визначеності тощо.

Порівняльний аналіз сексуальної соціалізації школярів в країнах Європейського Союзу та в Україні красномовно засвідчив необхідність розвитку нового напрямку педагогічних досліджень – сексуальної педагогіки, предметом якої має стати формування сексуального досвіду та сексуальної культури людини і визначення на цій основі процесу її соціалізації як спеціально організованого педагогічного процесу, закономірностей та принципів організації сексуальної соціалізації підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Дебесс М. Подросток / М. Дебесс. – 20-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 127 с.
2. Райх В. Сексуальная революция. – М.: Фаир, 1997. – 462 с.
3. Клецина И. С. Гендерная социализация. – СПб.: Изд-во РПГУ им. А.И. Герцена, 1998. – 92 с.
4. Каган В. Е. Воспитателю о сексологии. / В. Е. Каган. – М.: Педагогика. 1991. – 256 с.
5. Статева соціалізація та підготовка учнівської молоді до сімейного життя у педагогіці та шкільній практиці зарубіжних країн. – Монографія / за редакцією В. Кравця. – Тернопіль: ТзОВ “Видавництво Астон”, 2009. – 206 с.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад.школа, 1978. – 263 с.
7. www.orthodoxy.ru/gb/pms.
8. Макаренко А. С. Твори в семи томах. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1964.

Владимир Кравец

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СЕКСУАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ В СТРАНАХ ЕВРОСОЮЗА И В УКРАИНЕ

В статье актуализируются проблемы сексуальной социализации школьников в Украине, анализируются основные тенденции развития сексуальной педагогики. Сравнивая опыт ряда европейских стран и Украины в вопросах организации сексуального просвещения и полового воспитания, сопоставляя либеральные и консервативные программы сексуальной социализации, выделяя в них положительные и неприемлемые стороны, акцентируется внимание на создании отечественной общественной системы сексуальной социализации учащейся молодежи.

Ключевые слова: сексуальность, сексуальная революция, гомосексуальность, сексуальное здоровье, сексуальная социализация.

Volodymyr Kravets

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PUPILS' SEXUAL SOCIALIZATION IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES AND IN UKRAINE

In the article the problems of pupils' sexual socialization in Ukraine are updated, the main tendencies of sexual pedagogics development are analyzed. Comparing the experience of a number of European countries and Ukraine in terms of organization of sexual education, comparing liberal and conservative programs of sexual socialization, pointing out positive and intolerable sides in them, a special attention is paid to creation of native social system of school youth sexual socialization.

Key words: sexuality, sexual revolution, homosexuality, sexual health, sexual socialization.